

VIKINGATIDA MYNTNING I MINNEN

Uppsats i Arkeologi II
Stockholm universitet
VT 2008
Av: Måns Månsson
Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	2
1.1. Introduktion och bakgrund	2
1.2. Syfte och frågeställning	2
1.3. Forskningshistorik.....	2
1.4. Metod	3
1.5. Förkortningar och termer.....	3
2. MATERIALGENOMGÅNG OCH ANALYS	3
2.1. Biskoplig myntning.....	4
2.1.1. Biskop Sigbert (1022–1036)	4
2.1.2. Biskop Bruno (1037–1055).....	5
2.1.3. Biskop Egilbert (1055–1080)	6
2.1.4. Biskop Reginwart (1080–1089) eller biskop Volkmar (motbiskop 1080–1096).....	7
2.2. Kunglig myntning	7
2.2.1. Konrad II (1024–1039, kejsare 1027)	7
2.2.2. Henrik III (1039–1056, kejsare 1046).....	8
2.3. Okänd myntherre och myntort	9
3 SAMMANFATTNING.....	10
4 KÄLLFÖRTECKNING	10
APPENDIX – BILDKATALOG	11

Abstract

This paper deals with Viking Age minting in the German town of Minden. 257 coins, believed to have been minted in Minden, have been found in Sweden and Estonia. This paper shows that the coins were issued by both the bishop and the king/emperor and partially at the same time. The coins have been arranged in chronological order based on who issued the coins. The paper also shows that in fact not all of the coins in the study were minted in Minden.

Omslagsbild: Ett mynt av typen MM11 (Dbg 728) föreställande en smed. Mynttypen är från biskop Brunos hantverkarserie, och präglades runt 1050.

1. INLEDNING

1.1. Introduktion och bakgrund

I Sverige har knappt en kvarts miljon silvermynt från vikingatiden påträffats, varav nästan 100 000 är från Tyskland. Fram till år 975 dominerade arabiska mynt importen, därefter var det nästan uteslutande engelska och tyska mynt som fann sin väg hit.

Här i Sverige har vi ett betydligt större fyndmaterial än länderna som stod för myntningen. I England och Tyskland var den politiska situationen annorlunda, och kungen, kejsaren eller biskopen hade kontroll över den myntcirkulationen. Endast en mynttyp var i cirkulation på en viss marknad, och när en ny mynttyp började präglas samlades den gamla in och smältes ner.

I Norden, däremot, ansågs inte mynten ha något nominellt värde, utan uppskattades i stället för sitt silverinnehåll. Det fanns därför ingen anledning att byta ut dem mot nya, och de var ett bra sätt att bevara sin förmögenhet. Varför man gärna grävde ner sin silverskatt ska inte diskuteras här, i stället kan bara konstateras att vi tack vare detta har ett unikt material att arbeta med här i Sverige!

Den tyska myntningen under vikingatiden omfattar mer än 2 500 olika mynttyper, präglade på över 150 olika orter (Jonsson, muntlig uppgift). En av dessa är Minden, en stad i nuvarande Nordrhein-Westfalen. Staden har troligen sitt ursprung på 200-talet och omnämns första gången år 798, då Karl den store håller hov i "Minda". Minden blir biskopssäte år 800 och får tre år senare sin första biskop, Erkanbert, sedermera kanoniserad (Wikipedia, Internet). Biskopen i Minden får år 977 rätt att prägla mynt av kejsar Otto II (Kluge 1991, 102).

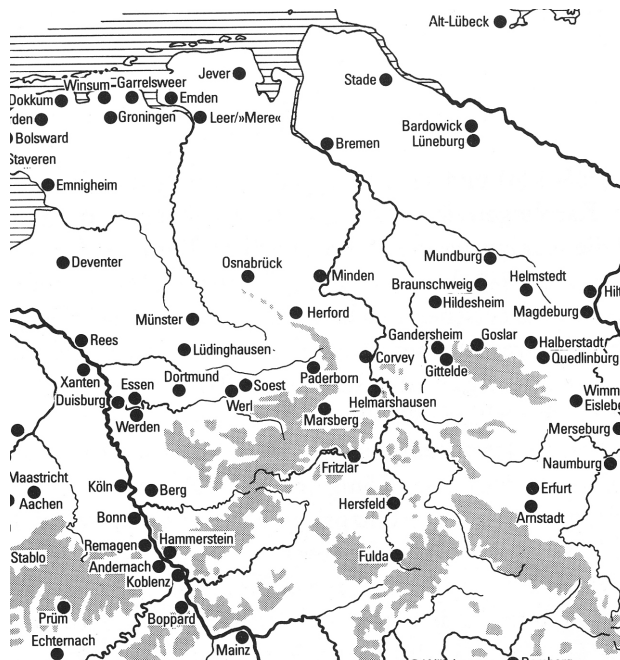

Fig. 1. Karta över norra Tyskland med vikingatida myntorter. Från Kluge 1991.

1.2. Syfte och frågeställning

Sedan 1990 pågår vid Numismatiska forskningsgruppen på Stockholms universitet ett arbete med att, myntort för myntort, kartlägga den tyska myntpräglingen under vikingatiden. Hittills har 26 uppsatser publicerats. Den här uppsatsens syfte är att bidra till detta arbete och öka förståelsen för den vikingatida tyska myntningen genom att lägga pusselbiten Minden till det stora pusslet.

Frågorna som ska försöka besvaras är om de mynttyper som hittills har förts till Minden verkligen är präglade där, vem som i så fall är myntherre och vilken kronologi mynttyperna har (absolut kronologi om det går, annars relativ).

1.3. Forskningshistorik

Den tyske numismatikern Hermann Dannenberg gav 1876 ut det omfattande verket *Die Deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit* (Dannenberg 1876), där han går igenom de tyska mynttyperna och tilldelar varje typ ett nummer. Det verket, tillsammans med tre supplementband av Dannenberg, ligger än i dag till grund för studiet av den vikingatida tyska myntningen. Sedan 1876 har det förstås hänt en hel del, och Dannenbergs arbete har till viss del kommit att revideras allt eftersom nya fynd och analyser har gjorts.

En stor del av detta arbete har gjorts av Gert Hatz, som 1974 gav ut *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit* (Hatz 1974). Där gör han en genomgång av de fynd med tyska mynt som gjorts i Sverige hittills.

För Mindens del måste också nämnas Ewald Stange, som 1913 publicerade *Geld- und Münzgeschichte des Bistums Minden* (Stange 1913), och Richard Gaettens artikel *Zusammenstellung der Mindener Pfennige des XI. Jahrhunderts* från 1956 (Gaettens 1956). Dessa två gjorde en fördjupad genomgång av vikingatida mynt från Minden, men med cirka 50 och 100 år på nacken hade de förstås inte tillgång till samma material som finns i dag.

Av senare datum är den tyska numismatikern Peter Ilisch artikel *Die Anfänge der Münzprägung in Minden* (Ilisch 1977), där han, till 1000-årsjubileet av Mindens myntningsrätt 1977, går igenom mynttyper från Minden.

Även Walter Hävernicks *Die Münzen und Medaillen von Köln* från 1935 (Hävernicks 1935) är av betydelse, då en del av mynttyperna från Minden är så kallade Kölnefterpräglingar.

1.4. Metod

Alla svenska mynt hittade före 1974 innehållande tyska mynt finns översiktligt publicerade i Hatz verk (Hatz 1974), fynden därefter finns i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* och opublicerade listor. Dessutom finns *Corpus Nummorum Saeculorum*, ett projekt som startade 1948, som går igenom och publicerar vikingatida fynd i Sverige. Hittills har åtta band utkommit. Estländska fynd före 1994 finns publicerade i *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts* in Estland av Arkadi Molvögin (Molvögin 1994).

Första steget blev att gå igenom ovanstående källor och föra in alla mynt från Minden i en databas för att få en överblick över materialet.

De myntskatter som har hittats i Sverige och andra länder har en t.p.q. (terminus post quem), alltså en tidigaste möjliga tidpunkt en skatt kan ha begravits. Genom att studera när en mynttyp dyker upp i skattfynden blir det möjligt att, åtminstone i teorin, avgöra när och i vilken omfattning typen präglades. Ju fler mynt som hittas, desto säkrare blir dateringen.

Andra ledtrådar till en kronologi kan man få genom att studera myntens utseende och stil. Mynttyper som liknar varandra bör följa på varandra i tid.

Att läsa inskriften på mynten borde ju kunna ge en ledtråd till vem som är myntherre, men det var inte vanligt att folk på vikingatiden kunde läsa och skriva. Det spelade således ingen större roll vad som stod på mynten, det var motiven som folk kände igen. Detta fick till följd att inskriften kunde bli lite godtycklig och inte alls behöver visa vem som regerade när myntet präglades. Stavningen var det lite si och så med, bokstäverna kunde vara omkastade, upp-och-ned eller spegelvända, eller helt enkelt slumpmässiga. Bokstäver som såg någorlunda lika ut förväxlades ofta, till exempel N, H och II. Möjligen kan bokstavskombinationerna också stå för förkortningar som vi inte vet någonting om idag.

Det var inte heller ovanligt att man präglade mynt i tidigare regenters namn, eller fortsatte att prägla en viss mynttyp trots att en ny regent tagit över. Dessutom kunde biskopar på sina egna mynt låta prägla kungens eller kejsarens namn, då det ju var av denne de faktiskt erhållit rätten att prägla mynt.

För att avgöra vem som präglade en viss mynttyp får man i stället jämföra regentlängder med typens t.p.q. Motiven på mynten kan också ge ledtrådar till myntherrens identitet. På kungens/kejsarens mynt avbildades oftast regenten med en krona. Porträtten går tyvärr inte att använda för identifikation, vid den här tiden var de bara genrebilder, men kronan var exklusiv för kungen/kejsaren. På biskoparnas mynt varierade motivet mer, förutom porträtt till exempel växter, hantverkare och byggnader.

1.5. Förkortningar och termer

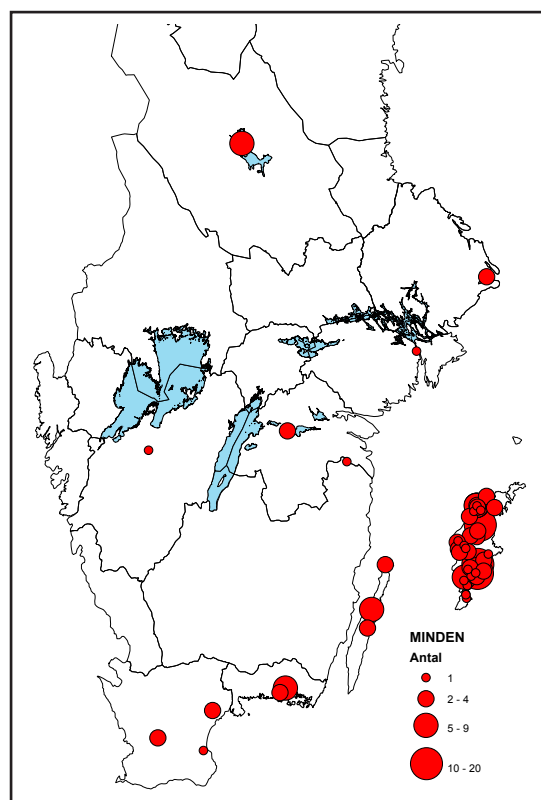
Dbg	Det nummer som Hermann Dannenberg har givit en mynttyp.
Frånsida (Frs)	Den sida av ett mynt som inte är åtsida.
Häv	Det nummer som Walter Hävernicks har givit en mynttyp.
T.p.q.	Terminus post quem, det tidigast möjliga datum en skatt kan ha grävts ner.
Åtsida (Åts)	Den sida av ett mynt som anger myntherrens namn eller bild.
[]	Bokstav som i inskriftsbeskrivningar står inom klammer ska läsas spegelvända.

2. Materialgenomgång och analys

Studien avser 257 mynt funna i Sverige och Estland, varav 222 har gått att typbestämma. Mynttyperna kan översiktligt delas in i tre huvudgrupper. Den första huvudgruppen är de så kallade Kölnefterpräglingarna. Under vikingatiden var Köln den största myntorten i Niederrhein-Westfalen, och det var vanligt att myntherarna på närliggande orter i början av 1000-talet kopierade designen på mynten därifrån, så även i Minden.

Därefter följer den andra huvudgruppen, som är vad som skulle kunna beskrivas som en serie med religiösa förtecken, där motiven är en kyrkobyggnad och hantverkare, som Gaettens tolkar som bland annat ljusstöpare och klockmakare (Gaettens 1956, 463ff). Den tredje huvudgruppen är mynttyper med ett porträtt på, vilka präglades av både kungen/kejsaren och biskopen. Det är den största vad avser antalet mynt, men den minsta vad gäller antalet typer.

Fig. 2. Utbredningen av mynt från Minden funna i Sverige.

2.1. Biskoplig myntning

2.1.1. Biskop Sigbert (1022–1036)

Fig. 3.
MM1

Fig. 4.
MM2

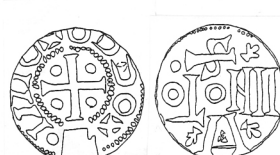

Fig. 5.
MM3

Fig. 6.
MM4

Fig. 7.
MM5

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM1	-	-	1	101	1039	1120	1022–1030	15
MM2	-	4	3	102	1053	1121	1022–1030	7
MM3	725	9	7	103	1047	1153	1022–1030	3
MM4	-	10	8	-	1046	1120	1022–1030	2
MM5	1881	14	23	-	1047	1089	1027–1036	5

MM1: *Åtsida*: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +ODDO+•IIID.

Frånsida: S / OLONII / A (Sancta Colonia Agrippa), med ett litet kors inuti det nedersta A:et.

MM2: *Åts*: Som MM1.

Frs: Som MM1, dessutom med ett treflikigt blad på vardera sidan av A:et.

MM3: *Åts*: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +MINDA+III.

Frs: Som MM2.

MM4: *Åts*: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +SIGIPTVSEPS (Sigibertus Episcopus).

Frs: Texten M / INDA / CIV (Minda Civitatis).

MM5: *Åts*: Kors med kula med ring runt i ena diagonalen och treflikiga blad i andra diagonalen. Inskriften +CNOVVDVSIH eller +CNOVVDVSMP (Conradus Imperator).

Frs: En kyrka med en sjubladig växt (Mindenstjälk). Inskriften +VONCNPEHRT.

Köln var den stora myntorten i Niederrhein-Westfalen under vikingatiden, och efterpräglingar av Otto III:s (983–1002, kejsare 996) mynt därifrån under var vanliga i början av 1000-talet. Trots att biskoparna i Minden fick myntningsrätt redan 977 verkar det som om man inte har utnyttjat denna rätt förrän under biskop Sigbert (1022–1036). Mindens Kölnefterpräglingar kan härledas till staden genom tre mynt av typen MM3 (Dbg 725, Häv 103) och stiljämförelser med dessa. Dateringen är dock något osäker, då påfallande många skattfynd med Mindenmynt har en t.p.q. på 1047. Detta gör det svårt att kunna få fram en absolut kronologi.

Peter Ilisch har delat in Kölnefterpräglingarna i åtta faser (A–H) genom att jämföra stamparna (Ilisch 1977, 38ff). Hans slutsatser att mynttyperna präglades under större delen av 1000-talet stämmer dock inte. Dels har vissa av de skattfynd där mynten ingår fått en reviderad t.p.q., och dels gjordes ett fynd i Sanda i Dalarna samma år som Ilisch artikel publicerades, vilket tidigarelägger myntningen av typen MM3 med ett halvsekel.

Att just mynttyperna MM1–MM3 kan föras till Minden beror på de så kallade bitecknen och typen MM3 med inskriften MINDA. På båda sidorna av A:et på frånsidan på MM3 finns treflikiga blad, och inuti A:et finns ett litet kors. Bladen och korset återfinns även på MM2, medan MM1 saknar bladen. Varianter med ett treflikigt blad till höger om S och en kula till vänster finns också.

Möjligen kan typerna MM1–MM3 vara ännu äldre och har i så fall präglats av Sigberts företrädare, biskop Dietrich II (1002–1022).

Typen MM4 är intressant eftersom det är den första i Minden där en biskop låter sätta sitt namn på mynten, vilket visar på att han hade god kontroll över den politiska situationen i staden. Biskop Sigbert var en aktiv biskop, bl. a. var det under hans ämbetsperiod som byggnationen av Mariakyrkan i Minden påbörjades (Wikipedia, Internet). Att Sigbert då låter sätta sitt namn på mynten är inte förvånande.

Inte heller är det förvånande att Sigbert även frångår Kölnefterpräglingarna, och i stället inleder den andra huvudgruppen, typer med religiösa motiv. På MM5 låter han avbilda vad som ser ut vara den nya kyrkan. Inuti kyrkan syns en växt, kallad Mindenstjälk (Minzenstengel). Att mynttypen präglats i Minden visas återigen av de treflikiga bladen, den här gången diagonalt ställda i korsvinklarna på åtsidan. Inskriften +CNOVVDVSMP (Conradus Imperator) visar att mynttypen inte kan ha börjat präglas före 1027, då Konrad II kröntes till kejsare.

Slutdelen av frånsidans inskrift, PHERT, tolkas av Gaettens som andra stavelsen i Sigberts namn (Gaettens 1965, 465), medan Stange vill ha inskriften till (M)ONC(E)NPER(C)H, alltså Minzenberg, ett annat namn på Minden (Stange 1913, 32). Båda är möjliga, men med tanke på MM6 förefaller Gaettens tolkning som den mest rimliga.

2.1.2. Biskop Bruno (1037–1055)

Fig. 8.
MM6

Fig. 9.
MM7

Fig. 10.
MM8

Fig. 11.
MM9

Fig. 12.
MM10

Fig. 13.
MM11

Fig. 14.
MM12

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta	Yngsta	Präglingstid	Antal
					t.p.q.	t.p.q.		
MM6	1195	17	22	-	1047	1102	1037–1042	10
MM7	2040	31	21	-	1047	1089	1037–1042	3
MM8	731	11a	18	-	1040	1089	1037–1042	6
MM9	-	12	19	-	1048	1089	1037–1042	2
MM10	729	29	-	-	1047	1121	1039–1047	19
MM11	728	28	15	-	1047	1102	1045–1055	16
MM12	727	20	12	-	1047	1121	1045–1055	40

MM6: *Åts*: Som MM5.

Frs: Som MM5, men med en kula på varje sida av kyrkan. Inskriften C[P]NV[P]HOMDPS.

MM7: *Åts*: En sittande fiskare vänd åt höger. Inskriften ----IIOЯ---

Frs: Som MM6, men med treuddar i stället för kulorna. Inskriften +VIION---TST.

MM8: *Åts*: En sittande hantverkare vänd åt höger. Inskriften +[S]ID[E]VHRTDAOM.

Frs: En biskopskräkla med klocka i klockhus på varje sida. Inskriften +RVS[B]HOVЯ[E]M[P]S[D] eller +[C]MO[E]PAIDN.

MM9: *Åts*: Som MM8 frånsida. Inskriften +PVSCMOVЯ[E]M[P]S[D].

Frs: En man som hoppar över en pärlkrans. I varje hand har han ett rep med en tyngd. Inskriften +[P]MO[P]DVPHPS

MM10: *Åts*: Som MM8. Inskriften + --- IN[D]ЯVH

Frs: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +MINTEONA

MM11: *Åts*: En sittande hantverkare vänd åt vänster. Inskriften INOEVЯIVCMOX.

Frs: Som MM10.

MM12: *Åts*: Ett skäggytt ansikte med tonsur. Inskriften +HENRICVSREX.

Frs: Som MM10.

Biskop Bruno fortsatte myntningen där hans företrädare Sigbert slutade. Typen MM6 är snarlik MM5, men med två skillnader. Dels fick kyrkan en kula på varje sida i stället för treflikiga blad, och dels ändrades inskriften på frånsidan. I stället för Sigberts namn kan man nu med svårighet läsa Brunos namn. Enligt Gaettens kan man, om man byter ut några bokstäver och byter plats på dem, utläsa den nye biskopens namn (Gaettens 1965, 466). PS på slutet står för Episcopus. Oavsett om det stämmer eller inte kan man genom t.p.q. på flera skattfynd slå fast att Bruno är myntherren.

Med typen MM7 inleder Bruno något man skulle kunna kalla en hantverkarserie. Frånsidan är snarlik den på MM6, förutom att inskriften är obegriplig. På åtsidan syns en fiskare som har fått en fisk på kroken, vilket är en gammal och lämplig kristen symbol. Flera av Jesus lärjungar var ju fiskare.

På typen MM8 är fiskaren på åtsidan utbytt mot en i det närmaste identisk figur, men i stället för en fisk hänger det vad som har tolkats som två klockor från spöet (Gaettens 1956, 463). En alternativ tolkning är att det rör sig om en ljusstöpare. Frånsidan har fått ett helt nytt motiv, en biskopskräkla omgiven av två klockhus. Återigen är frånsidans inskrift ottydlig. Stange leker med tanken att åtsidans inskrift skulle kunna tydas som biskop Sigwart (1120–1140), men konstaterar att det motsägs av typens t.p.q. (Stange 1913, 29f).

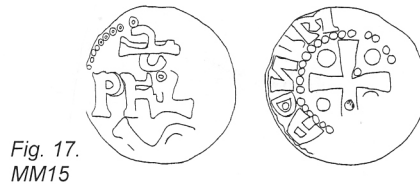
MM9 har ena sidan gemensam med MM8, men den andra har en svårtolkad bild av en hoppande man. I händerna håller han vad som ser ut att vara rep med någon form av tyngder på.

Typerna MM7–MM9 var av en liten myntning, bara elva mynt totalt har hittats i Sverige och Estland. Med MM10 inleddes en lite intensivare myntning. Tillsammans med MM7, som ju har kyrkan med Mindenstjälken på frånsidan, knyter MM10 hela hantverkarserien till Minden. MM10:s frånsida har inskriften +MINTEONA, vilket står för Minden. Troligen har han tagit över den inskriften från kejsar Konrad II (se vidare under Konrad II, kapitel 2.2.1). Åtsidan är lik MM8, med ottydlig inskrift.

Även MM11 var av en något större prägling. Frånsidan har samma +MINTEONA-inskrift som MM10, men klockspelaren/ljusstöparen har vänt sig åt vänster och blivit vad som ser ut som en smed, som böjer sig över ett städ med en hammare i handen.

Biskop Bruno avslutar sin ämbetsperiod med att prägla ett stort antal mynt av typen MM12, med ett ansikte på åtsidan, och påbörjar därmed den tredje huvudgruppen i materialet. Typen är i sig den enskilt största bland Mindentyperna, om man dessutom tar i beaktanden att den är i stort sett identisk med Henrik III:s (1039–1056, kejsare 1046) mynttyp MM20 (15 exemplar), blir den än mer dominerande i materialet. Det enda som skiljer är en liten, men nog så viktig, detalj. Huvudet på Brunos mynt har en tonsur, medan Henrik III:s huvud har en krona (se vidare under Henrik III, kapitel 2.2.2.). Porträttet med tonsuren skulle kunna vara menat att föreställa biskopen själv, men under den här tiden avbildades oftast biskoparna med kräkla, mitra eller ämbetsdräkt, så det är troligare att det är ett helgon som avbildas.

2.1.3. Biskop Egilbert (1055–1080)

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM13	730	32	17	-	1051	1120	1055–1070	10
MM14	1256	13	-	-	1070	1121	1060–1080	3
MM15	-	-	-	-	-	-	1060–1080	-

MM13: *Åts:* Två män vända mot varandra med ett "E" emellan. Inskriften +CVSHEN----.

Frs: Som MM10, men med inskriften +MINTEONRA och varianter.

MM14: *Åts:* Runt ett kors med treflikiga blad i ena korsvinkeldiagonalen och ringomgärdade kulor i den andra inskriften +CNOVDRV-----.

Frs: En man till vänster, med huvudet i inskriften, och till höger en orm med ett runt föremål i gapet.

Inskriften +-MTCIEOA-----.

MM15: *Åts:* Inskriften / PE -- / .

Frs: Ett kors n2 / PE1-- / √. je vinkel. Inskriften -MINDA----- spegelvänt.

Egilbert var troligen den siste store biskoplige myntherren i Minden under vikingatiden. Omfattningen av myntningen var antagligen större än vad man kan se av materialet, då importen av silvermynt under perioden 1055–1075 minskade markant som en följd av myntens allt lägre silverinnehåll (Kenneth Jonsson, muntlig uppgift). Ändå har det hittats tio mynt av typen MM13.

Motivet på åtsidan knyter an till biskop Brunos hantverkarserie. De två männen tolkas av Gaettens som en skrothandlare och en smed som samtalar med varandra, där skrothandlaren håller upp en bit järn (Gaettens 1956, 473f). Med en tidigaste t.p.q. på 1051 kan det tyckas märkligt att föra MM13 till biskop Egilbert, som ju inte tillträdde förrän 1055. Men t.p.q. kan i vissa fall vara lite missvisande, och E:et mellan männen skulle kunna stå för Egilbert. Dessutom visar majoriteten av fyndens t.p.q. att tyngdpunkten för myntningen ligger en bra bit in i på 1060-talet.

Trots förekomsten av Konrad II på inskriften på MM14 (+CNOVDRV-----) förs typen till biskop Egilbert. Anledningen är förstås t.p.q., och åtsidan får snarare ses som ett försök att kopiera MM5 och MM6. Motivet på MM14 är egenartat, men knyter på ett sätt ändå an till biskop Brunos hantverkarserie i det att det har ett religiöst

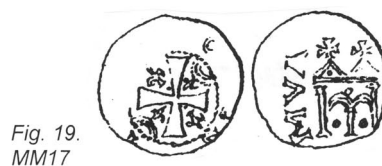
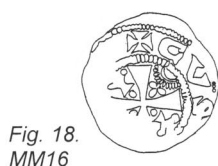
motiv. Gattens menar att mannen ser ut som om han vill fly från ormen (Gaettens 1956, 464), och tolkar det runda föremålet i ormens gap som ett äpple (eller möjligen ett ägg). I så fall är det inte svårt att tänka sig att mannen är Adam som tar emot kunskapens äpple av ormen i paradiset.

MM15 har inte hittats i Sverige, men finns i ett exemplar på muséet i Bielefeld. Trots avsaknad av t.p.q. bör typen föras till biskop Egilbert. Att det inte har hittats något exemplar i Sverige kan förklaras med att myntningen troligen var liten i kombination med ovan nämnda nedgång i importen. Dessutom har typen samma åtsida som MM22, som har sin tyngdpunkt på 1060-talet (se vidare Okänd myntherre och myntort, kapitel 2.3).

2.1.4. Biskop Reginwart (1080–1089) eller biskop Volkmar (motbiskop 1080–1096)

Då investiturstriden rasade som värst under decennierna i slutet av 1000-talet hade Minden två biskopar, en utsedd av påven och en utsedd av kungen/kejsaren och hans motpåve. Vilken av dem, om ens någon, som kontrollerade myntningen är inte känt, men med tanke på att Minden ligger långt norrut i Tyskland, och därmed långt från Rom, är det troligt att det i så fall var motbiskopen Volkmar.

Att döma av det låga antalet fynd verkar myntningen ha minskat till ett minimum under perioden för investiturstriden.

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM16	-	-	-	-	1084	1143	1080–1096	5
MM17	1284	-	-	-	1084	1084	1080–1096	0+1

MM16: *Åts:* Ett kors med treflikiga blad i ena korsvinkeldiagonalen och treflikiga blad med halvmånar av pärlor i den andra. Inskriften +CVS-----.

Frs: En kyrka med välvt tak och en kula på varje sida. Inuti kyrkan en fyrudd, ovanför den bokstäverna AII. Inskriften ---RHC-----.

MM17: *Åts:* Ett kors med treflikiga blad i ena korsvinkeldiagonalen och treflikiga blad med halvmånar i den andra. Inskriften oläslig.

Frs: En kyrka med två tak prydda med varsitt kors. Inuti kyrkan en tvåbladig växt med en kula till höger, en till vänster och en ovanför växten. Till vänster om kyrkan bokstäverna MVA.

I fyndlistorna finns fem fynd som har listats under Minden som "jfr Dbg 1841". Två av dem finns i fyndet från Mannegårde i Lye socken på Gotland. De skiljer sig dock tillräckligt mycket från Dbg 1841 för att här få en egen typ, MM16. Grunddesignen på fransidan med en kyrka med en kula på vardera sidan är densamma, men innehållet i kyrkan skiljer sig åt. Även på åtsidan finns en skillnad, på Dbg 1841 har ena korsvinkeln treuddar medan MM16 har treflikiga blad med halvmånar (fig. 18 och 27).

MM17 har samma åtsida som MM16, vilket länkar samman typerna. Med endast ett halvt mynt av MM17 funnet är det dock svårt att dra några slutsatser om typernas relativa kronologi.

Båda typerna påminner om MM5–MM7, men det är stilmässigt uppenbart att de inte följer på varandra i tid, vilket också bekräftas av t.p.q. Mynttyperna skulle kunna tolkas som ett försök av biskop Volkmar (eller biskop Reginwart) att knyta an till den lokala myntningstraditionen och visa på sin egen legitimitet i investiturstridens spår.

2.2. Kunglig myntning

2.2.1. Konrad II (1024–1039, kejsare 1027)

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM18	1616	34	9	-	1042	1113	1037–1039	6

MM18: *Åts:* Ett krönt, skäggigt huvud vänt åt vänster. Inskriften +ADVPEAOH.

Frs: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +MINTEONA.

Mindenbiskoparnas rätt från 977 att prägla mynt bekräftades flera gånger under 1000-talet, av både Henrik II och Henrik III, men inte Konrad II (Kluge 1991, 102ff). Efter biskop Sigberts död 1036 verkar det i stället som om kejsaren själv passat på att låta börja prägla mynt i Minden, parallellt med biskop Brunos prägling. Möjligen tyckte han att Sigbert varit en alltför stark lokal kraft och ville göra en markering mot den nye biskopen. Myntningen av MM18 blev dock inte särskilt omfattande, då Konrad avled bara två år senare. Men tillsammans med MM12 och MM19–MM20 utgör MM18 den tredje huvudgruppen av mynttyper från Minden, mynt med porträtt.

Inskriften på fransidan är intressant, då det är första gången som stadens namn skrivs som "Minteona" på en mynttyp. Inskriften skulle komma att leva kvar länge, både på kungliga mynt och biskopliga. Efter Konrads död lät biskop Bruno prägla typerna MM10–MM12 med samma inskrift.

Peter Ilisch har på de kungliga Minteonamyntens åtsida hittat stampkopplingar till Dortmund (Ilisch 1977, 56) och ställer upp tre teser:

1) Minteona betyder inte alls Minden, utan är i stället en förvanskning av DRVOTMONA, det vill säga Dortmund. Mynttyperna är präglade i Dortmund och fyller luckan mellan Konrad II och Henrik III:s tid som kejsare. Typerna hör inte alls till Minden.

2) Mynttyperna är avsedda för och använda i Minden, men inte präglade där utan i Dortmund.

3) Det fanns två myntverk i Minden, ett biskopligt och ett kungligt. De kungliga myntstamparna användes först i Dortmund och togs sedan med till Minden, där de användes på nytt.

Att det är den sistnämnda tesen som är korrekt, och att Minteona verkligen står för Minden, visas av de mynt som präglades av biskop Bruno. Hans hantverkarserie avslutas med två typer med Minteonainskrift, MM10 och MM11, vilka knyter hela Minteonagruppen till Minden. Dessutom visar Ilisch själv i en senare publicering på stampkopplingar mellan Dortmund och Duisburg (Ilisch 1991), vilket antyder att ett utbyte av stampar mellan närliggande orter var vanligare än man tidigare har trott.

2.2.2. Henrik III (1039–1056, kejsare 1046)

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM19	726	36	11	-	1039	1120	1039–1045	38
MM20	727v	37	13	-	1051	1121	1045–1055	15
MM21	1618	38	14	-	-	-	1050–????	-

MM19: *Åts*: Ett krönt, skäggigt huvud vänt åt vänster. Inskriften +HEINRICVSREX.

Frs: Runt ett kors med en kula i varje vinkel inskriften +MINTEONA.

MM20: *Åts*: Ett krönt, skäggigt huvud sett framifrån. Inskriften +HEINRICVSREX.

Frs: Som MM18.

MM21: *Åts*: Ett krönt, skäggigt huvud vänt åt vänster. Inskriften +HEINRICVSIMP.

Frs: Som MM18.

Henrik III bekräftade Mindenbiskoparnas rätt att prägla mynt redan under sitt första regeringsår (Kluge 1991, 103), men fortsatte ändå myntningen i staden parallellt med biskop Bruno. Präglingen av MM19 var dessutom ganska intensiv. Inskriften på MM20 tyder på att Henrik ännu inte hade krönts till kejsare när den typen började präglas, vilket gör att präglingen av MM19 bör ha avslutats innan 1046.

MM20 är i det närmaste identisk med biskop Brunos MM12, fransett en viktig detalj: kronan. Det är den som gör att det med säkerhet går att slå fast att det fanns två myntverk i Minden, ett biskopligt och ett kungligt.

Enligt Gaettens ska det finnas ett mynt av typen MM21 i Stockholm (Gaettens 1956, 476), men detta har inte gått att belägga i fyndlistor. Det enda som skiljer MM21 från MM19 är inskriften, som har ändrats till +HEINRICVSIMP (Heinricus Imperator). Då ingen uppgift om t.p.q. finns går det bara att säga att MM21 måste ha börjat präglas någon gång efter 1046.

Det är inte omöjligt att MM21 fortsatte präglas under Henrik IV:s (1056–1106, kejsare 1084) regeringstid.

2.3. Okänd myntherre och myntort

Följande mynttyper har i fyndlistor, både publicerade och opublicerade, förts till Minden. Det kan dock inte bevisas att de hör dit.

Fig. 24.
MM22

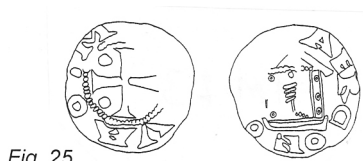

Fig. 25.
MM23

Fig. 26.
MM24

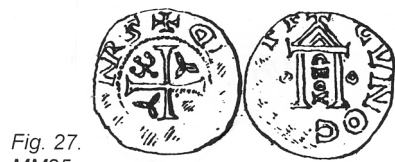

Fig. 27.
MM25

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM22	1238	-	-	-	1066	1130	1060–1080	9
MM23	-	26	Utan nr.	-	1068	1121	1060–1080	5
MM24	-	-	-	-	1026	1089	???–???	2
MM25	1841	-	-	-	-	-	???–???	-

MM22: *Åts*: Inskriften S / PETR / V.

Frs: Ett kors med en kula i tre av vinklarna och en hake i den fjärde.

MM23: *Åts*: En kyrka i vars gavelspets ett liggande S. Inuti kyrkan en hand som håller en käpp. På kyrkans väggar eller pelare tre små ringar. Inskriften +AERCONOENIV

Frs: Ett kors med en kula i vinklarna. Inskriften ----VAOSM.

MM24: *Åts*: En tavla flankerad av ett E. Möjligen kan det vara toppen av en kräkla på tavlan.

Inskriften ---NT-----.

Frs: Ett kors med en kula i varje vinkel. Inskrift oläslig.

MM25: *Åts*: Runt ett kors med treflikiga blad i ena korsvinkeldiagonalen och treuddar i den andra inskriften +[D]-----NRS.

Frs: En kyrka med en kula på varje sida, och bokstäverna CEOV inuti. Inskriften -CVNOC-----.

Varken Gaettens eller Stange har något Petrusmynt med i sina genomgångar över Mindenmynt (Gaettens 1956 och Stange 1913), och vid en första anblick är det lätt att se varför. Stilen på typen påminner inte om någonting annat som har präglats i Minden. Ilisch hävdar emellertid att mynttypen, som finns i flera varianter, kan föras till Minden genom det exemplar av MM15 som finns på muséet i Bielefeld (Ilisch 1977, 43ff). Men frånsidorna är markant olika, både vad gäller bitecknen och inskrift (som ju saknas på MM22), så kopplingen är alldeles för osäker för att det ska gå att slå fast att MM22 är från Minden.

MM23 har en präglingsperiod som gör att typen teoretiskt teoretiskt kunna få plats bland Mindenmyntningarna under biskop Egilbert. Men stilen är alldeles för olik allt annat från staden för att det ska stämma. Gaettens tolkar käppen som handen håller som en gravstickel (Gaettens 1956, 470), vilket i och för sig skulle kunna passa in på hantverkarserien, men de sex ringarna på kyrkan finns inte på någon annat typ. En kyrkobyggnad i sig är ett inte ovanligt motiv i övriga Tyskland, vilket gör att det troliga är att MM23 har präglats någon annanstans.

På MM24 kan man möjligen se en koppling till MM13, i det att åtsidan har ett "E" och vad som skulle kunna vara två män vända mot varandra. Fragmenten av inskriften skulle kunna tolkas som +MINTEONA (Hatz 1960, 458f, fig 7). Men typen hör stilmässigt inte ihop med någon annan Mindentyp. Detta bekräftas av t.p.q. på 1026 (Myrände, Atlingbo socken, Gotland), vilket är alldeles för tidigt för att man ska kunna koppla ihop MM24 med MM13 eller någon av Mintonapräglingarna.

De fem fynd av typen MM16 som har hittats i Sverige och Estland beskrevs som "jfr Dgb 1841". Som tidigare diskuterats är typerna dock olika och MM25 (Dbg 1841) tas endast med här som referens (se vidare MM16, biskop Reginwart eller biskop Volkmar, kapitel 2.1.4).

3. Sammanfattning

Biskoparna i Minden fick rätt att prägla mynt år 977 (Kluge 1991, 102), en rätt som biskop Sigbert började att utnyttja någon gång under 1020-talet. De första mynten som präglades var Kölnefterpräglingar, därefter följde ett flertal typer med mer varierade motiv. Under biskop Bruno präglades ett flertal olika typer med ett gemensamt tema, den så kallade hantverkarserien, där motiven visar personer som alla utövar något slags hantverk.

Under slutet av 1030-talet började även kejsar Konrad II att prägla mynt i Minden. Konrads mynt hade inskriften MINTEONA, enprägling som fortsatte under Henrik III. Även biskop Bruno lät prägla mynt med samma inskrift. Ilisch har visat att det finns stampkopplingar mellan Minden och Dortmund när det gäller de kungliga Minteonamynnten, och ställer upp tre teser, där en av dem är att det har funnits både ett biskopligt och ett kungligt myntverk i Minden. (Ilisch 1977, 56). Den här uppsatsen har visat att det finns motivmässiga kopplingar hela vägen mellan Sigisbertusmyntet MM4 och biskop Brunos Minteonappräglingar MM10–MM12, vilket gör att man kan slå fast att det verkligen har funnits två myntverk i Minden.

Under perioden 1055–1075 sjönk importen av mynt till Norden kraftigt på grund av minskad silverhalt, samtidigt sompräglingen i Minden avtog. Under de sista decennierna präglades få mynt av få typer i staden.

4. Källförteckning

Skriftliga källor:

Corpus Nummorum Saeculorum, IX–XI qui in Suecia reperti sunt. Stockholm 1975–.

Dannenberg, Hermann, 1876–1905. Die Deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit. 1–4. Berlin.

Gaetgens, Richard, 1956. *Zusammenstellung der Mindener Pfennige des XI. Jahrhunderts*. Blätter für Münzfreunde und Münzforschung, heft 2. Heidelberg.

Hatz, Gert, 1960. *Deutsche Münzen des 11. Jahrhunderts*. Hamburger Beiträge zur Numismatik. Hamburg.

Hatz, Gert, 1974. Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Lund.

Ilisch, Peter, 1977. *Die Anfänge der Münzprägung in Minden*. Zwischen Dom und Rathaus. Beiträge zur Kunst- und Kulturgeschichte der Stadt Minden. Sonderdruck. Minden.

Ilisch, Peter, 1991. *Zur Münzgeschichte Duisburgs und Mindens im 11. Jahrhundert*. Berliner Numismatische Forschungen 5. Berlin.

Kluge, Bernd, 1991. Die Salier. Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier. Sigmaringen.

Molvögin, Arkadi, 1994. *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. Bis 12. Jahrhunderts in Estland*. Numismatische Studien 10. Hamburg.

Nordisk Numismatisk Årsskrift. Köpenhamn 1936–.

Stange, Ewald, 1913. Geld- und Münzgeschichte des Bistums Minden. Berlin.

Muntliga källor:

Jonsson, Kenneth. Professor vid Numismatiska Forskningsgruppen. Stockholms universitet.

Övriga källor:

Wikipedia, den fria encyklopedien. Internet.

APPENDIX – BILDKATALOG

Biskoplig myntning

Biskop Sigbert (1022–1036)

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
-----	-----	----------	--------	-----	------------------	------------------	-------------------	-------

MM1

-

-

1

101

1039

1120

1022–1030

15

MM2

-

4

3

102

1053

1121

1022–1030

7

MM3

725

9

7

103

1047

1153

1022–1030

3

MM4

-

10

8

-

1046

1120

1022–1030

2

MM5

1881

14

23

-

1047

1089

1027–1036

5

Biskop Bruno (1037–1055)

MM6

1195

17

22

-

1047

1102

1037–1042

10

MM7

2040

31

21

-

1047

1089

1037–1042

3

MM8

731

11a

18

-

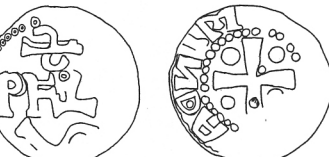
1040

1089

1037–1042

6

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q. 1048	Yngsta t.p.q. 1089	Präglings- tid	Antal	
MM9	-	12	19	-	1048	1089	1037–1042	2	
MM10	729	29	-	-	1047	1121	1039–1047	19	
MM11	728	28	15	-	1047	1102	1045–1055	16	
MM12	727	20	12	-	1047	1121	1045–1055	40	
Biskop Egilbert (1055–1080)									
MM13	730	32	17	-	1051	1120	1055–1070	10	
MM14	1256	13	-	-	1070	1121	1060–1080	3	
MM15	-	-	-	-	-	-	1060–1080	-	
Biskop Reginwart (1080–1089) eller biskop Volkmar (motbiskop 1080–1096)									
MM16	-	-	-	-	1084	1143	1080–1096	5	
MM17	1284	-	-	-	1084	1084	1080–1096	0+1	

Kunglig myntning

Konrad II (1024–1039, kejsare 1027)

Typ	Dbg	Gaettens	Stange	Häv	Äldsta t.p.q.	Yngsta t.p.q.	Präglings- tid	Antal
MM18	1616	34	9	-	1042	1113	1037–1039	6

Henrik III (1039–1056, kejsare 1046)

MM19	726	36	11	-	1039	1120	1039–1045	38
------	-----	----	----	---	------	------	-----------	----

MM20	727v	37	13	-	1051	1121	1045–1055	15
------	------	----	----	---	------	------	-----------	----

MM21	1618	38	14	-	-	-	1050–????	-
------	------	----	----	---	---	---	-----------	---

Okänd myntherre och myntort

MM22	1238	-	-	-	1066	1130	1060–1080	9
------	------	---	---	---	------	------	-----------	---

MM23	-	26	Utan nr.	-	1068	1121	1060–1080	5
------	---	----	----------	---	------	------	-----------	---

MM24	-	-	-	-	1026	1089	????–????	2
------	---	---	---	---	------	------	-----------	---

MM25	1841	-	-	-	-	-	????–????	-
------	------	---	---	---	---	---	-----------	---

Stockholms
universitet